

Basra'nın İlk Zâhidlerinden Âmir b. Abdillâh'ın (öl. 70/689'dan önce) Zühhd Anlayışı

Öz: Müslümanlar tarafından kurulan Basra, kısa sürede önemli bir kültür ve bilim merkezi haline gelmiştir. Aynı şekilde tasavvufun da ilk temsilcilerinden bazıları burada yetişmiştir. Ancak genel itibarıyla Basra'daki zühhd temsilcileri olarak Hasan-ı Basrî ve Râbia el-Adeviyye'den bahsedilmiştir. Fakat onlardan önce de Basra'da önemli zâhidler yaşamıştır. Bu çalışmanın da amacı Hasan-ı Basrî'nin kendisinden etkilendiği Basra zâhidlerinden biri olan Âmir b. Abdillâh'ın hayatını ve zühhd anlayışını incelemektir. Âmir b. Abdillâh hakkında tasavvuf kaynaklarında yeterince bilgi bulunmadığı için çalışma, daha çok İslam tarihi kaynaklarına dayandırılmıştır. Araştırma neticesinde Âmir b. Abdillâh'ın temel fikrinin dünyevî meşgalelerden arınarak düşüncüyü sadece Allah'a odaklamak olduğu anlaşılmıştır. Bunun neticesinde evlenmemiş ve sürekli ibadetle meşgul olmaya çalışmıştır. Ancak bu, onun sosyal hayattan tamamen uzaklaştığı anlamına gelmemektedir. O, haksız bulduğu durumlarda halifeyi eleştirmiş ve bir zimmiye yapılan haksızlığa engel olmuştur. Zâhidane hayatı ve siyasi eleştirileri nedeniyle Basra'dan sürgün edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Zühhd Dönemi, Basra, Sürgün, Âmir b. Abdillâh.

Ahmet
ARSLAN*

The Understanding of Zuhd of Âmir b. Abdillâh (d. Before 70/689) One of The First Zahids of Basra

Abstract: Basra, founded by Muslims, quickly became an important center of culture and science. Similarly, some of the first representatives of Sufism grew up there. However, Hasan al-Basri and Rabia al-Adawiyya are generally mentioned as the representatives of zuhd in Basra. Nevertheless, significant zâhid lived in Basra before them. The aim of this study is to examine the life and understanding of zuhd of Âmir b. Abdillâh, one of the Basra zâhid who influenced Hasan al-Basri. Since there is not enough information about Âmir b. Abdillâh in Sufi sources, the study is mostly based on Islamic historical sources. The research reveals that Âmir b. Abdillâh's fundamental idea was to purify his thoughts from worldly preoccupations and focus solely on Allah. Consequently, he did not marry and tried to remain constantly engaged in worship. However, this does not mean he completely distanced himself from social life. He criticized the caliph when he found it unjust and prevented the injustice done to a dhimmi (non-Muslim citizens living in an Islamic state). Due to his zâhidlife and political criticisms, he was exiled from Basra.

Keywords: Sufism, Period of Zuhd, Basra, Exile, Amir b. Abdillâh.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı. E-Posta: ahmetarslan5252@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-1928-267X

Giriş

Tâbiîn döneminde zühd, bireysel olarak yaşanmıştır. Etkili bazı şahsiyetler buldukları şehrin bir zühd merkezi olmasını sağlamışlardır. Örneğin Basra'da Hasan-ı Basrî ve Râbia el-Adeviyye sayesinde önemli zâhidler yetişmiştir. Ancak bu iki şahsiyetten önce de Basra'da önemli zâhidler yaşamıştır. Muhtemelen isimleri tarikat silsilelerinde yer almadığından ve bazı sûfi tabakât kitapları onların hayatlarını zikretmediğinden haklarında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Genel olarak tâbiîn devrindeki zühd hareketinin önde gelen temsilcileri şu zatlar kabul edilmiştir: Âmir b. Abdillâh b. Abdikays (öl. 70/689'dan önce), Üveys el-Karanî (öl. 37/657), Herim b. Hayyân (öl. 70/690), Rebî b. Heysem (öl. 65/685), Mesrûk b. el-Ecdâ (öl. 63/683), Esved b. Yezîd (öl. 75/694), Ebû Müslim el-Havlânî (öl. 62/681) ve Hasan-ı Basrî (öl. 110/728).¹ Bu zâhidlerden dördü (Herim b. Hayyân, Ebû Müslim el-Havlânî Âmir b. Abdillâh ve Hasan-ı Basrî) Basra'da yaşamıştır.²

Bu çalışmada, bahsi geçen zâhidlerden Âmir b. Abdillâh'ın hayatı ve zühd yaşantısı incelenecektir. Sûfi müellifler ve İslam âlimleri söz konusu zâhidin zühdünü takdir etmişlerdir. Ebû Nuaym el-İsfahânî (öl. 430/1038), Veysel Karanî'nin hayatını anlattıktan sonra Âmir b. Abdillâh ile ilgili bilgi vermiştir. Zira İsfahânî'ye göre o, Basra'daki tarikat ehlinin ilklerindedir.³ Âmir'e nisbet edilen bazı kerametler aktarılmıştır.⁴ Ahmed b. Hanbel, Bişr el-Hâfi vefat ettiğinde Âmir b. Abdillâh hariç zühd hayatında onun benzerinin olmadığını söylemiştir.⁵ O, tahkikata uğrayan ve sürgün edilen ilk zâhid olarak da bilinir. Bu bilgiler onun tasavvuf tarihindeki önemini göstermektedir.

Âmir b. Abdillâh, tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen hakkında ayrıntılı bir çalışma mevcut değildir. Bazı çalışmalarda sürgün edilme sebebi⁶ ve hayatıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir.⁷ Bu makalede Âmir b. Abdillâh'ın hayatı ve zâhidâne hayatı detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Hayatı

Künyesi Ebû Amr ve Ebû Abdullâh, ismi Âmir b. Abdillâh'tır. Ancak o, daha çok Âmir b.

¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hiyyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Mısır: Matba'atüs's-Sa'adet, 1974), 2/88; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hiyyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 1/475; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2000), 2/120; İbn Hacer Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrût: Dârü'l-Beşâirü'l-İslamiyye, 2002), 1/473.

² Mustafa Bilgin, "Herim b. Hayyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/227.

³ İsfahânî, *Hiyyetü'l-evliyâ*, 2/94; İsfahânî, *Hiyyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/488.

⁴ Ebû'l-Kâsim Lâlekâî, *Kerâmâtü evliyâ li'l-Lâlekâî*, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî (Suud: Dârü Tayyibe, 2003), 234-236; Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmud - Mahmud b. Şerif (Kahire: Dârü'l-Ma'arif, 1431), 2/540.

⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Matba'atüs's-Sa'adet, ts.), 10/297.

⁶ Zafer Erginli, "İlk Zâhidlerin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifi Mümkün Müdür?", *Tarihten Günümüze Sûfi - Siyaset İlişkileri*, ed. Salih Çift - Takyettin Karakaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 152-153.

⁷ Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm* (Kahire: Dârü'l-Ma'arif, ts.), 3/108.

Abdi Kays olarak bilinmektedir.⁸ Hasan-ı Basrî ve İbn-i Sîrîn ise ona Âmir b. Abdi Kays yerine Âmir b. Abdillâh şeklinde hitap etmeyi tercih etmişlerdir.⁹ Yemenli olan Âmir b. Abdi Kays, daha sonra kabilesiyle beraber Basra'ya yerleşmiş ve bu nedenle Basrî olarak anılmıştır.¹⁰ Cahiliyye döneminde doğan Âmir b. Abdillâh, Peygamberimiz'i görmemiştir. Dolayısıyla o, tâbiîn neslinin büyükleri arasında gösterilmiştir.¹¹ Âmir b. Abdillâh, Hz. Ömer ve Selmân-ı Fârisî'den hadis rivayet etmiş;¹² Hasan ve İbni Sîrîn de ondan hadis almışlardır.¹³

Âmir b. Abdillâh, Medâin'in fethine¹⁴ ve Horasan seferlerine katılmıştır.¹⁵ O, cihadda üç şart ileri sürmüştü ve bu şartları kabul edenlerle birlikte olmuştur. Bu şartlardan birincisi gruba sadece kendisi hizmet edecek, ikincisi müezzinliği her zaman kendisi yapacak ve üçüncüsü gücü yettiği kadar gruptakilere infakta bulunacaktır.¹⁶ O, muhtemelen sınır bölgelerinde savaşa katıldıktan sonra Basra'ya yerleşmiştir.¹⁷

Âmir b. Abdillâh, Basra'da Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'den (öl. 42/662-63) kırâat dersleri almıştır. Ayrıca onun tarikat ilmini yani bâtın ilmini de el-Eş'ârî'den öğrendiği belirtilmiştir.¹⁸ Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin ona yazdığı bir mektupdan ikisi arasında bir sorun çıktığı anlaşılmaktadır. Zira Eş'ârî'nin mektubunda şu ifadeler bulunmaktadır: "Bir iş üzerine senden ahid almıştım. Bu ahid üzereysen Allah'tan kork ve devam et. Eğer değiştiysen Allah'tan kork ve dön."¹⁹ Bu ifadeler, Eş'ârî'nin Âmir'i uyardığını göstermektedir. Ancak sorunun neyden kaynaklandığı bilinmemektedir.

Âmir b. Abdillâh, Hz. Osman ile de görüşmüştür. Halifeliliği esnasında Hz. Osman hakkında halk arasında bazı söylentiler çıkmıştır. Basralılar bu dedikodularla ilgili bir temsilciyi Hz. Osman'a gönderme kararı almışlardır. Elçi olarak seçilen Âmir b. Abdillâh,

⁸ Ebû Abdullâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001), 9/102; Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Muhibiddîn Ebî Sa'id Ömer b. Garâme el-Amravî (Dârü'l-Fikir, 1995), 26/3; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 4/15.

⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz (Beyrût: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1415), 5/60.

¹⁰ Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, 3/108.

¹¹ Askalânî, *el-İşâbe*, 5/60; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, thk. Muhammed Abdülmu'd Han (Haydarâbâd/Deken: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1973), 2/14; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, 2/119.

¹² İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 3/3052; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/15; Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, 3/108.

¹³ Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî Müslim b. Haccâc, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ* (İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'eti'l-İslâmiyye, 1983), 1/468.

¹⁴ Askalânî, *el-İşâbe*, 5/60.

¹⁵ Ahmed b. Yahya b. Câbir Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî (Beyrut, 1995), 13/20.

¹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/108; Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el Ömerî (Bağdat: Matba'tü'l-İrşâd, 1973), 2/73; Ahmet Önkâl, "Âmir b. Abdullâh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/65.

¹⁷ Önkâl, "Âmir b. Abdullâh", 3/65.

¹⁸ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/94; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/488.

¹⁹ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 2/76.

Medine'ye gidip Hz. Osman ile görüşmüştür.²⁰ Bir diğer rivâyete göre Âmir b. Abdillâh, Hz. Osman'ın yönetimini ve yaşam şeklini eleştirmiştir.²¹ Hz. Osman'ın kölesi Hümrân b. Ebân (öl. 75/694) halifeye Âmir b. Abdullâh'ı şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Osman onu Medine'ye getirtmiştir.²² Âmir, halifenin huzuruna vardığında şunları söylemiştir:

“-Müslümanlardan bazı insanlar senin amellerini kontrol ettiler. Senin büyük işler yaptığını gördüler. Allah'tan kork, tevbe et ve o işlerden sıyrıl.

Hz. Osman:

- Bu işe bak, insanlar senin kârî olduğunu iddia ediyorlar. Sonra gelip benimle aşağılık konular hakkında konuşuyor. Vallahi bu, Allah'ın nerede olduğunu bilmiyor.

Âmir:

-Ben Allah'ın nerede olduğunu bilmiyorum.

Hz. Osman:

-Evet, Vallahi Allah'ın nerede olduğunu bilmiyorsun.

Âmir:

-Evet, Vallahi ben Allah'ın seni gözetlediğini biliyorum.”

Âmir'in uyarısından sonra Hz. Osman, valilerine kendisi hakkında söylentilerin mahiyetini araştırmalarını istemiştir.²³

Âmir, halife ile görüştüktan sonra Basra'ya dönmüştür. Fakat bir süre sonra Âmir hakkındaki bazı iddialar ortaya atılınca Hz. Osman, onu Şam'a sürmüştür.²⁴ Basra'dan sürgün edilmesi bir zimminin hakkını savunmasıyla ilişkilendirilmiştir.²⁵ Zira Âmir b. Abdillâh, valinin adamlarından biri tarafından alıkonulan bir zimmîyi gördüğünde zimmînin bırakılmasını sağlamıştır. Mâlik b. Dînâr'ın (öl. 131/748'den önce) anlattığına göre Âmir b. Abdillâh zulme uğrayan bu zimmîyle karşılaştığında cübbesini onun üstüne atarak şöyle demiştir: “Ben hayatta olduğum sürece yüce Allah'ın verdiği bir zimmetin çiğnenmesine seyirci kalamam.”²⁶ Bu tepkiden sonra onun hakkında “et yemediğine, evlenmediğine ve Hz. İbrâhim gibi olduğunu iddia ettiğine” dair söylentiler çıkmıştır.²⁷ Âmir b. Abdillâh ile beraber Mez'ûr ve Sa'saa b. Sûhân gibi bazı

²⁰ İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Mısır: Dârü'l-Ma'arif, 1967), 4/333; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân* (Suriye: Dârü'r-Risâletü'l-İlmiyye, 2013), 6/36.

²¹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, ts., 1/200.

²² Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 5/548.

²³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/333; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 5/44; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, 6/36.

²⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/107; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, 8/439.

²⁵ İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, 2/122; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/18.

²⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/481-482.

²⁷ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 2/71.

zâhidler de Şam'a sürülmüştür.²⁸

Âmir, Basra'dan ayrılırken arkadaşlarına “ben dua edeceğim siz de âmin deyin” demiştir. Ardından şu duayı etmiştir: “Allah'ım kim bana iftira attıysa, beni şehrimden çıkardıysa, ben ve kardeşlerimi ayırdıysa mal ile çocuklarını artır. Sağlıklı kıl ve uzun bir ömür bahşet.”²⁹ Tahkikat sonucunda zâhidlerin tekrar Basra'ya dönmelerine izin verilmiştir. Ancak Âmir, burada kalmaya devam etmiştir.³⁰

Âmir b. Abdillâh'ın Şam hayatı hakkındaki bilgiler azdır. Şam'a sürüldükten sonra da sürekli ibadetle meşgul olmuştur. Kâ'b el-Ahbâr (öl. 32/652) ile beraber Tevrat okumuştur.³¹ Ebû Abdillâh'ın Şam'da vefat ettiği söylenmiştir.³² Bazı kaynaklar kabrinin Beytül-Makdis'te olduğunu da rivayet etmiştir.³³ Âmir b. Abdillâh'ın hicrî 69 yılında,³⁴ 70 senesi civarında³⁵ ve yılı belirtilmeksizin Muâviye zamanında vefat ettiği aktarılmıştır.³⁶

2. İbadet Hayatı

Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Âmir b. Abdillâh, fırsat buldukça ibadetle meşgul olmuştur. İbadet hayatına düşkünlüğü ve zühdü sebebiyle “ümmetin rahibi” olarak nitelendirilmiştir.³⁷ Her gün bin rekât namaz kılmaya niyet etmiştir. İbadetlerden dolayı yorgunluk hissettiğinde nefesine şöyle derdi: “Ey nefsi! Sen ibadet için yaratıldın. Ey kötülüğü emreden nefis, Allah'a yemin ederim ki sana öyle işler edeceğim ki yatağa hiç giremeyeceksin.”³⁸ Namazı hakkıyla kılmaya çalışan Âmir, omuzları arasından hançerlenmenin namazdayken dünya işlerini düşünmekten daha sevimli olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Bir seferinde, evine doğru bir ateşin geldiği söylense de o namaz

²⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/109. Tasavvuf tarihine bakıldığında ilk zâhidler ve sûflilerin çeşitli neden ve bahanelerle sürgün edildiğine dair pek çok başka örneğe rastlanır. Mesela bk. Gerhard Bowering, “Zulme Uğrayan ve İlhâdla Suçlanan İlk Sûfliler”, çev. Abdurrezzak Tek, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 361-384.

²⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/91; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/482; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/17; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/19.

³⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/109.

³¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/109; Ebûbekr Muhammed b. Halef Vekî' ed-Dabbî İbn Hayyân, *Ahbbârü'l-kuğât*, thk. Abdulaziz Mustafa el-Merâğî (Riyâd: el-Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 1947), 1/55; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/33; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 5/141.

³² Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 13/15.

³³ Ebû Zür'a Dimaşkî, *et-Târîhu Ebû Zür'a ed-Dimaşkî*, thk. Şükrüllâh b. Nimetüllâh el-Kocânî (Dimaşk: Mecmü'e'l-Lugâtü'l-Arabiyye, ts.), 593; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/42; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/19.

³⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, 6/98.

³⁵ Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvud - Türkî Mustafa (Beyrüt: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000), 16/335.

³⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/19.

³⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/109; İbn Hibbân, *es-Şikât*, 2/14; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/141.

³⁸ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/89; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/477; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-safve*, 2/120; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/141.

³⁹ İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Kahire: Matba'atü's-sünneti'l-Muhammediyye, 1952), 1/368.

kılmaya devam etmiştir.⁴⁰

Âmir b. Abdillâh, ibadet edebilmek için Allâh'tan kalbinden kadın sevgisini almasını ve uykuya karşı dayanabilmeyi istemiştir. Onun ifadesine göre bu dilekleri kabul edilmiş, karşısındaki kadınları fark etmemiş ve uzun süre uykusuz kalarak ibadetle meşgul olabilmektedir.⁴¹ Ölüm döşeğindeyken dahi gece ibadetlerini yapamayacağı için üzüldüğünü ifade etmiştir.⁴² Çevresindekiler fazla ibadet nedeniyle sağlığına zarar gelebileceğini söyleyince bunu kabul etmemiş ve şöyle demiştir: Vallahi eğer yapabilseydim, yer onun yağından sadece bir parça alırdı.⁴³

Âmir b. Abdillâh, fırsat buldukça ibadet etmeye çalıştığı halde ibadetlerini küçümsemiş, ancak Allâh'ın rahmetiyle kurtuluşa erileceğini söylemiştir.⁴⁴ O, ibadetlerini yetersiz gördüğü için sürekli şu şekilde dua etmiştir:

“Dünyada dertler ve üzüntüler, âhirette ise cehennem ve hesap bulunmaktadır. Peki, rahatlık ve sevinç nerede? İlahi! Beni yarattın, ancak yaratırken bana danışmadın. Sonra dünyadaki sıkıntıların için bırakıp bana ‘Ondan sakın’ buyurdun. Sen beni korumazsan ben kendi halimle ondan nasıl sakınabilirim ki? İlahi! Sen de biliyorsun ki dünya, her şeyiyle benim olsa ve onu benden istesen hemen verirdim. O halde nefsimi bana bağışla.”⁴⁵

Çevresindekiler, onun âbid bir şahsiyet olması nedeniyle kendi mağfiretleri için dua isteyince buna karşı çıkarak şöyle demiştir: “Sen kendisini affettirmekten aciz birinden istiğfar istiyorsun. Allâh'ın emirlerini yerine getir, sonra da dua et, duanı kabul eder.”⁴⁶

Âmir b. Abdillâh, ibadet dolayısıyla hadis rivayetiyle ilgilenmemiş⁴⁷ ancak Basra Mescidi'nde kırâat dersleri vermiştir. Savaş sonrasında kendisine verilen cariyyeye de önce Kur'ân-ı Kerîm öğretmiş, ardından onu serbest bırakmıştır.⁴⁸ Daha sonraki dönemlerde mescidde dünya ile ilgili konuşmalara şahit olduğu için orada fazla zaman geçirmemiştir. Onun meclislerine katılan Hasan-ı Basrî, Âmir'in yanına gidip meclisini terk etmesinin sebebini sormuştur. Ebû Abdullâh, “gürültüsü ve karışıklığı olan bir mescide” gelmeyeceğini, Hz. Peygamber'in bir grup sahabesiyle dostluk kurduğunu ve onların şöyle dediklerini belirtmiştir: “Kıyamet gününde en saf imana sahip olacak olanlar, dünyada kendini en çok hesaba çekenlerdir. Dünyada en çok sevinenler, kıyamet gününde en çok üzülecek olanlardır. Dünyada en fazla gülenler, kıyamet

⁴⁰ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/92; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/484.

⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/104; Askalânî, *el-İşâbe*, 5/61.

⁴² İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/88; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/476; Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 13/18.

⁴³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/105; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/35.

⁴⁴ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/88; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/476; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, 8/440. Âmir, bu ifadeyle ibadet ve açıklıkla bedenini zayıflatarak, bedeninde toprakta çürüyecek az miktarda şey bırakacağını belirtmek istemiştir.

⁴⁵ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/88; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/475.

⁴⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/92; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/485.

⁴⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 8/26.

⁴⁸ Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 13/20.

gününde en çok ağlayacak olanlardır.”⁴⁹

3. Zühhd Anlayışı

Tasavvuf tarihinde genelde, korku ve hüzne dayalı zühhd ekolünün ilk temsilcisi olarak Hasan-ı Basrî; sevgiye dayalı zühhd ekolünün ilk temsilcisi olarak Râbia el-Adeviyye takdim edilir. Ancak Âmir b. Abdillâh'ın, onlardan önce bu iki ekolü kendi zühhd yolunda mezcettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar, onun Allah korkusuna bir aslanla olan menkıbesiyle değinmişleridir.⁵⁰ Anlatıldığına göre kendisi insanları yoldan alıkoyan bir aslanı kolaylıkla yoldan uzaklaştırmıştır. Canını tehlikeye attığı söylendiğinde “Ben Allah'ın ondan başkasından korktuğumu bilmesinden hayâ ederim.” demiştir.⁵¹

Âmir b. Abdillâh, Allah sevgisiyle kendisine her musibetin kolaylaştığını, her olaydan hoşnut olduğunu ve O'nu sevdikten sonra başına gelen hiçbir şeye aldırmadığını ifade etmiştir.⁵² O, dünya sevgisinin Allah sevgisine engel olduğunu belirtmiştir.⁵³

Amîr b. Abdillâh Allah'ı, gördüğü her şeyden kendisine daha yakın hissetmiştir.⁵⁴ Bu nedenle “Perde açılsaydı yakînim artmazdı” dediği rivayet edilmiştir.⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), bu sözün Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye nisbet edilmesinin yanlış olduğunu, aslında bu sözün Âmir b. Abdillâh'a ait olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

Âmir b. Abdillâh, dünyanın geçiciliğini hatırlayarak dünya malına karşı devamlı mesafeli durmaya çalışmıştır.⁵⁷ O, Basra valisinin ihşanda bulunma teklifini daha muhtaç kişilerin olduğunu belirterek geri çevirmiştir. Ona göre dünya; ölümü doğurur, yapılanları bozar, verilenleri geri alır ve içindekiler bilinmeze gider. Bu gerçekler, dünyanın kalıcı bir yer olmadığını göstermektedir.⁵⁸

Daha önce belirtildiği gibi zâhidâne bir hayat yaşamaya çalışan Âmir b. Abdillâh, “evlenmediği, et yemediği ve kendisini Hz. İbrahim gibi gördüğü” için eleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum Hz. Osman'a bildirildiğinde halife, onun Şam'a Muâviye'nin yanına gönderilmesini istemiştir.⁵⁹

Tahkikat sırasında bu iddialar, Âmir b. Abdillâh'a sorulmuştur. Âmir, Allah'ın ismi zikredilmeden kesilen bir hayvan gördüğünü ve bu nedenle kasaplardan et almadığını

⁴⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/92; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/486.

⁵⁰ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/89; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/478; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 2/70; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, 2/120.

⁵¹ Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 13/19.

⁵² İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, thk. Muhammed es-Saîd Besûnî Zağlûl (Beyrût: Muessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1992), 30; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 1/479; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/29; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, 2/120.

⁵³ İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhabbetü lillah*, thk. Âdil b. Abdüşşekur ez-Zürkî (Riyâd: Dâru'l-Hazreti li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2003), 79.

⁵⁴ Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyan (Cidde: Darü't-Tefsir Cidde, 2015)*, 25/537.

⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 1/319.

⁵⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medaricü's-Sâlikîn fî Menazilü's-Sâirîn* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2019), 3/176.

⁵⁷ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/98.

⁵⁸ Belâzûrî, *Cümelü nesebi'l-eşraf*, 13/23.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 9/107; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 2/73; Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/16; Askalânî, *el-İşâbe*, 5/60.

ifade etmiştir. Kasap yerine çarşıdan canlı hayvan alarak et ihtiyacını karşıladığını belirtmiştir.⁶⁰ Sorguda peynir yemediği hakkındaki iddialar da sorulmuştur. O, bölgede Mecûsiler yaşadığı için peynirden uzak durmaya çalıştığını dile getirmiştir. Ancak Müslümanların yaptığı yağı ve sütü yediğini ifade etmiştir.⁶¹ Hz. İbrahim gibi olduğunu söylemediğini ancak şöyle dua ettiğini beyan etmiştir: “Allah’ım beni nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber kıl.”⁶²

Evlenmemesinin sebebini ise bazen fakirliğine ve bedeninin zayıflığına bağlamıştır.⁶³ Ayrıca Allah dışında şeylerle meşgul olacağı için de evlenmediğini söylemiştir. Nitekim Basra valisi bir keresinde ona evlenmesini teklif edince orada hazır bulunanlara “Sizlerde ailenizle ilgili düşünce yok mu?” diye sormuştur. Daha sonra kendisi “Allah’a yemin ederim ki ben düşüncemi teke indireceğim.” demiştir.⁶⁴ Âmir, bu niyetle Allah’tan kadınların şehvetinin kendisinden almasını dilemiştir.⁶⁵

Yine evlenmemesiyle ilgili bir kişi, ona “Ant olsun senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eş ve çocuklar vermiştik”⁶⁶ âyetini hatırlatmıştır. Âmir, buna karşılık Allah’ın “Ben cinleri ve insanları, başkasına değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım”⁶⁷ buyurduğunu söylemiştir.⁶⁸ O, evlenmemesini bu âyete dayandırarak Allah’a kulluk için her şeyden yüz çevirmeye çalışmıştır.

Âmir b. Abdillah, mescide gelmemesinden dolayı da Basra’da sorgulanmıştır. Ancak daha önce belirtildiği üzere o, başta mescidde uzun süre kalarak kırâat dersleri vermiştir. Duyduğu bazı konuşmalar nedeniyle mesciddeki meclisini terk etmiştir. Âmir b. Abdillah da kendisine yapılan sorgulamada Cuma günleri mescide geldiğini, diğer günlerde namazlarını evde kılmayı tercih ettiğini ifade etmiştir.⁶⁹

Bu ithamlarla ilgili yaptığı tahkikat neticesinde Muâviye, Âmir b. Abdillah’ın durumunu halifeye bildirmiştir. Hz. Osman, ona iyi davranılmasını ve ihsanda bulunulmasını emretmiştir. Fakat Âmir, Muâviye’nin kendisine yaptığı maddi yardım teklifini reddetmiştir. Basra’ya da dönebileceği söylenmiş fakat o Şam’da kalmaya devam etmiştir.⁷⁰ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (öl. 378/988), Âmir’in küfürle itham edilen ilk sûfi olduğunu ifade etmiştir. Ancak Muâviye’nin sorgusundan sonra hakkındaki iddiaların asılsız olduğunun ortaya çıktığını aktarmıştır.⁷¹

Ali Sâmî en-Neşşâr, Âmir b. Abdillah’ın evlenmemesi ve et yememesinden hareketle

⁶⁰ İbn ‘Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/15.

⁶¹ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, 9/104.

⁶² İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, 9/104.

⁶³ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, 9/106; Belâzûrî, *Cümelü nesebi’l-eşrâf*, 13/17.

⁶⁴ İbnü’l-Cevzî, *Şifatu’s-şafve*, 2/121.

⁶⁵ Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, 2/70; İbnü’l-Cevzî, *Şifatu’s-şafve*, 2/120.

⁶⁶ er-Ra’d 13/38.

⁶⁷ ez-Zâriyât 51/56.

⁶⁸ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, 9/106; Belâzûrî, *Cümelü nesebi’l-eşrâf*, 13/18; İbn ‘Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 26/34; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, 5/141.

⁶⁹ Belâzûrî, *Cümelü nesebi’l-eşrâf*, 13/16.

⁷⁰ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, 9/107; Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, 2/73; Zehebî, *Siyeru a’lâmî’n-nübelâ*, 4/16; Askalânî, *el-İşâbe*, 5/60.

⁷¹ Ebû Nasr Tûsî, *el-Lüma’*. *İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 402-403.

onun Hint Budistleri ile Hristiyan ruhbanlarından etkilendiğini söylemiştir.⁷² Ancak birçok sahabiyle görüşen Âmir'in, zühhd hayatını âyetlere dayandırdığını görmekteyiz. Zira o, şu üç âyetten sonra dünyaya önem vermediğini söylemiştir:⁷³ "Yeryüzünde kıymıdayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın."⁷⁴ "Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti kısıbalecek yoktur."⁷⁵ "Allah sana bir zarar verecek olursa, onu O'ndan başka giderecek yoktur."⁷⁶

Âyet ve sünnetten etkilenen Âmir, düşünce dünyasında sadece Allah'ın olmasına gayret etmiş, bu uğurda dünya zevklerinden ve kendisini kulluktan alıkoyacak her şeyden uzak durmaya çalışmıştır. Hasan-ı Basrî onun bunu başardığını yani sadece Allah'ı düşündüğünü belirtmiştir.⁷⁷

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet, insanları tasavvufun çekirdeğini teşkil eden zühde teşvik etmiştir. Dolayısıyla zühhd hareketini ortaya çıkaran temel âmil, İslâm'dır. Nitekim birçok sahabî zühhd hayatını benimsemiştir.⁷⁸ Âmir b. Abdillâh da zühhd hayatının temellerini âyetlere dayandırmıştır.

Bazı Müslümanların siyasî ve sosyal düzene karşı ruhî başkaldırıları da zühhd hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Zira fethedilen yerlerin çoğalması ve ganimetlerin artmasıyla Müslümanların çoğu dünyaya meyletmiştir. Zâhidler, dünyevîleşmeden kurtulmanın yolu olarak dünya hayatından kaçmak ve nefsi tâatla disiplin etmeyi ön plana çıkarmışlardır.⁷⁹ Âmir b. Abdillâh'ın Hz. Osman'a muhalefet etmesi ve zimmîyi korumaya çalışmasından yola çıkarak dünyevîleşmeye karşı tepkinin de onun zühde yönelmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Âmir b. Abdillâh, Müslümanlar tarafından kurulan Basra'da yetişen ilk zâhidlerdendir. Basra zühhd okulunun önemli temsilcilerinden Hasan-ı Basrî, İbn-i Sirîn ve Mâlik b. Dînâr onunla görüşmüştür. Bu nedenle bu şahsiyetler tarafından tesis edilen Basra zühhd okulunun oluşumunda Âmir b. Abdillâh'ın etkisi bulunmaktadır.

Âmir b. Abdillâh'ın zühhd anlayışının çokça ibadet etme, dünyaya önem vermeme, Allah korkusu ile âhiret endişesi ve açlığa dayandığı görülmüştür. Az da olsa Allah sevgisi konusunda fikir beyan etmiştir. Zühhd hayatında asıl belirgin olan; düşünceyi teke indirme ile ilgili fikridir. O, bu fikirle Allah dışında hiçbir şeyi düşünmemeye çalışmıştır.

⁷² Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, 3/110.

⁷³ İbn Ebü'd-Dünyâ, *er-Rızâ*, thk. Ziyâ el-Hasan es-Selefi (Bombay: ed-Dârü's-Selefiyye, 1410), 106. Âmir b. Abdillâh'ın hayatında da görüldüğü üzere sahabeden ve ilk zâhidlerden mânevî hayatıyla öne çıkanlara; Kur'ân okumaya büyük önem vermeleri, okuduğu âyetleri doğru anlamayı ve onlar üzerinde düşünmeyi ilke edinmeleri ve Kur'ân'ın hükümlerini hayata tatbik etmeye çalışmaları dolayısıyla *kurrâ* adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Betül İzmirli, "Erken Dönem Tasavvufunda Müttezahhid Tipler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (Temmuz 2019), 224-225.

⁷⁴ Hüd 11/6.

⁷⁵ Fâtir 35/2.

⁷⁶ Yûnus 10/107.

⁷⁷ İbnü'l-Cevzi, *Şifâtü's-şafve*, 2/121.

⁷⁸ Ebu'l-Alâ Afifi, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, çev. H. İbrahim Kaçar - Murat Sülün (İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1996), 76.

⁷⁹ Afifi, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, 78.

Buna engel olur endişesiyle evliliğe karşı çıkmıştır. Zira evlilik nedeniyle bir eşin ve çocuğun sorumluluğu onu Allah'ı düşünmekten alıkoyacaktır. Bu nedenle onun evlenmeyen ilk zâhid olduğu söylenebilir.

Âmir b. Abdillâh, evliliğe karşı çıkmış fakat tamamen ruhban hayatı yaşamamıştır. Halifenin kendisine göre yanlış gördüğü hareketlerini eleştirmiştir. Bu nedenle Medine'ye çağrılarak sorgulanmış ancak onun eleştirileri sayesinde Hz. Osman valilerden kendisi hakkındaki söylentilerin araştırılmasını istemiştir. O, Basra'da bir gayr-ı müslimin haksızlığa uğramasına karşı çıkarak bunu engellemiştir. Kimi rivayetlere göre bu nedenle onun hakkında bazı iddialar ortaya atılmış ve akabinde sürgün edilmiştir. Ancak tahkikat sonucunda Âmir b. Abdillâh'ın suçsuz olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Affî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf İslam'da Manevî Devrim*. çev. H. İbrahim Kaçar - Murat Sülün. İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1996.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İşâbe*. thk. Adil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Muavvaz. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Askalânî, İbn Hacer. *Lisânü'l-mizân*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2002.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Cümelü nesebi'l-esrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut, 1995.
- Bilgin, Mustafa. "Herim b. Hayyân". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17/227-228. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Böwering, Gerhard. "Zulme Uğrayan ve İlhâdla Suçlanan İlk Sûfiler". çev. Abdurrezzak Tek. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 361-384.
- Câhız. *el-Beyân ve't-tebyîn*, ts.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Medaricü's-Sâlikîn fi Menazilü's-Sâirîn*. Beyrût: Dârü İbn Hazm, 2019.
- Dımaşkî, Ebû Zür'a. *et-Târîhu Ebû Zür'a ed-Dımaşkî*. thk. Şükrüllah b. Nimetüllah el-Kocânî. Dımaşk: Mecmü'e'l-Lugâtü'l-Arabiyye, ts.
- Erginli, Zafer. "İlk Zâhidlerin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifi Mümkün Müdür?" *Tarihten Günümüze Sûfî - Siyaset İlişkileri*. ed. Salih Çift - Takyettin Karakaya. 117-174. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt. Bağdat: Matba'tü'l-İrşâd, 1973.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Muhibiddin Ebî Sa'îd Ömer b. Garâme el-'Amravî. 80 Cilt. Dârü'l-Fikir, 1995.
- İbn Ebû Ya'lâ. *Ṭabaqâtü'l-Ḥanâbile*. thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 Cilt. Kahire: Matba'atüs-sünneti'l-Muhammediyye, 1952.

- İbn Ebü'd-Dünyâ. *el-Evliyâ*. thk. Muhammed es-Saîd Besûnî Zağlûl. Beyrût: Muessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1992.
- İbn Ebü'd-Dünyâ. *er-Rizâ*. thk. Ziyâ el-Hasan es-Selefi. Bombay: ed-Dârü's-Selefiyye, 1410.
- İbn Ebü'd-Dünyâ. *Muḥabbetü lillah*. thk. Âdil b. Abdüşşekur ez-Zürkî. Riyâd: Dârü'l-Hazareti li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2003.
- İbn Hayyân, Ebûbekr Muhammed b. Halef Vekî' ed-Dabbî. *Aḥbârü'l-ḡudât*. thk. Abdulaziz Mustafa el- Merâğî. 3 Cilt. Riyâd: el-Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kübârâ, 1947.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *eş-Şikât*. thk. Muhammed Abdülmuid Han. 9 Cilt. Haydarâbâd/Deken: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Kahire: Matba'atüs's-Sa'adet, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-Ṭabaḳâti'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Şifâtü's-şafve*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2000.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*. çev. Hüseyin Yıldız vd. 11 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atüs's-Sa'adet, 1974.
- İzmirli, Betül. "Erken Dönem Tasavvufunda Mütezehhid Tipler". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (Temmuz 2019), 224-225.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalim Mahmud - Mahmud b. Şerif. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ma'arif, 1431.
- Lâlekâî, Ebü'l-Kâsım. *Kerâmâtü evliyâ li'l-Lâlekâi*. thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî. Suud: Dârü Tayyibe, 2003.
- İbî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'. *el-Keşf ve'l-Beyan*. Cidde: Darü't-Tefsir Cidde, 2015.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*. 2 Cilt. İmâdetü'l-Bahsî'l-İlmî bi'l-Câmi'eti'l-İslâmiyye, 1983.
- Neşşâr, Ali Sâmî. *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*. 3 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ma'arif, ts.
- Önkâl, Ahmet. "Âmir b. Abdullah". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 3/65. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvud - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ't-Turâs, 2000.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fî târîḫi'l-a'yân*. 22 Cilt. Suriye: Dârü'r-Risâletü'l-İlmiyye, 2013.
- Taberî, İbn Cerîr. *Târîḫu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Mısır:

Dârü'l-Ma'arif, 1967.

Tûsî, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. *İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk, 1996.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1993.